

1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazası Pazar Köyünün Sosyo-Ekonomik Yapısı

According to the 1845 Temettuat Register Socio-Economic Structure of Pazar Village in Gediz District of Kütahya Province

Uzman İlknur ACAR¹

Doç. Dr. Merve KARAÇAY

TÜRKAL²

¹ Bağımsız araştırmacı, Türkiye.

sevencanacar@gmail.com

Sorumlu Yazar-Corresponding Author

² Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye.

mervekaracayturkal@gmail.com

Bu makale, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, "1845 (H. 1261) Tarihli 7897 Numaralı Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazasına Bağlı Pazar Karyesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı" adlı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

ÖZET

Bu çalışma, 1845 tarihli Temettuat Defteri verileri ışığında, Osmanlı taşrasında yer alan Kütahya Sancağı, Gediz Kazası'na bağlı Pazar köyünün sosyo-ekonomik yapısını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Mikro tarihsel bir yaklaşımla yürütülen araştırma, köydeki hane reislerinin meslek gruplarını, üretim faaliyetlerini, gelir kalemlerini ve uygulanan vergilendirme sistemini detaylı biçimde incelemektedir. Tarım, hayvancılık ve zanaatkarlık faaliyetleri ekonomik yapının temel bileşenleri olarak öne çıkarken; bireylerin lakap ve ünvanları üzerinden toplumsal statü ve sosyal rol dağılımları değerlendirilmiştir. Ayrıca Temettuat defterinde yer alan hane bazlı kayıtlar, grafik ve tablolar aracılığıyla görselleştirilmiş; köydeki üretim çeşitliliği ve gelir kaynakları niteliksel olarak analiz edilmiştir. Çalışma, benzer özellikler taşıyan Şaphane ve Muhipler köylerine ait Temettuat verileriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; bu sayede Pazar köyünün üretim ve gelir yapısı bakımından farklılıklar barındırdığı ortaya konulmuştur. Sonuç olarak çalışma Pazar köyü örneği üzerinden, 19. yüzyıl Osmanlı taşrasına ilişkin ekonomik ve toplumsal organizasyonun çözümlenmesine katkı sunmakta ve mikro düzeyde yapılan arşiv temelli araştırmaların tarih yazımındaki önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kütahya, Gediz, Pazarlar, Temettuat

ABSTRACT

This study aims to analyze the socio-economic structure of Pazar Village, located in the Gediz District of Kütahya, using data from the 1845 Temettuat Register. Approached from a microhistorical perspective, the research delves into the occupational distribution among household heads, types of production, sources of income, and taxation practices within the village. The primary components of the local economy—agricultural activities, animal husbandry, and craftsmanship—are thoroughly examined. Additionally, individual nicknames and titles are assessed to provide insights into social status and role distribution. Household-level data extracted from the Temettuat register is presented visually through tables and charts, allowing for a qualitative analysis of the diversity of production and income sources. Furthermore, the study includes a comparative evaluation with the Temettuat data from two similar villages—Şaphane and Muhipler—highlighting the unique aspects of Pazar Village regarding its income structure and production diversity. Ultimately, this research enhances our understanding of the economic and social organization of the 19th-century Ottoman countryside through the lens of a single village, emphasizing the importance of micro-level, archive-based studies in historical research.

Keywords: Ottoman, Kutahya, Gediz, Pazarlar, Temettuat

Cite this article; Acar, İ. & Karaçay Türk M. (2025). "1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazası Pazar Köyünün Sosyo-Ekonomik Yapısı". ETÜT Dergisi (10), ss. 94-109. <https://doi.org/10.52003/etutdergisi.1692895>

Giriş

Tanzimat Dönemi (1839-1876), Osmanlı mali sisteminde köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönüşüm sürecidir. Bu dönemde, örfî ve şer'î vergilerden oluşan geleneksel yapı terk edilerek, daha adil ve sistematik bir vergilendirme anlayışı benimsenmiştir. Tanzimat Fermanı ile birlikte uygulamaya konulan yeni mali düzenlemeler, vergi sisteminin rasyonelleştirilmesini ve halktan kazançlarına göre vergi alınmasını hedeflemiştir (Karpata, 2000: 134).

1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra yapılan mali reformlar neticesinde, sancaklar esas alınarak Temettuat defterleri tutulmaya başlanmıştır. Fethedilen ya da geri alınan yerlerde uygulanan eski sistem terk edilerek, yeni ve merkezîyetçi düzenlemelere geçilmiştir (Tabakoğlu, 1994: 164).

Bu dönüşümün önemli araçlarından biri olan Temettuat defterleri, Osmanlı taşrasının sosyo-ekonomik yapısını detaylı şekilde kayıt altına alan kaynaklardır. Kayıt altına alınan bu defterler; bölge halkının nüfusu, hane sayısı, gelir düzeyi, üretilen ürünler, bu ürünlerden alınan vergiler ile hane sahiplerinin isim, ünvan ve meslek bilgileri gibi çok yönlü veri sağlamaktadır (Taşkın, 2019: 11).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'nde, Maliye Nezareti (ML) ve Varidat Kalemî (VRD) tarafından tutulmuş 9 katalogta toplam 17.747 adet Temettuat defteri bulunmaktadır (Genç, 2010: 248-249).

Bu çalışmanın temelini, Hicrî 1260-1261/Miladî 1844-1845 yıllarında kayıt altına alınmış, Hüdavendigâr vilayeti Kütahya sancağına bağlı Gediz kazasının Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri oluşturmaktadır. Defterin ilk sayfası künyeye ayrılmış olup, toplam 40 sayfadan oluşmaktadır. Sayfa 1, 38 ve 39 boştur.

Bu çalışma, 19. yüzyıl Osmanlı taşrasında yer alan bir köyün ekonomik ve toplumsal yapısını, 1845 tarihli Temettuat Defteri aracılığıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, mikro tarihçilik yaklaşımıyla Pazar köyü özelinde yürütülmüş olup, köydeki hane reislerine ait meslek, gelir, vergi ve toplumsal statü verileri analiz edilerek dönemin üretim ilişkilerine dair bir tablo sunmaktadır.

Çalışmanın temel araştırma sorusu, "1845 yılı itibarıyla Pazar köyü nasıl bir ekonomik ve toplumsal yapıya sahiptir ve bu yapı, dönemin Osmanlı taşrası hakkında ne tür bilgiler sunmaktadır?" biçiminde özetlenebilir. Bu bağlamda hem üretim biçimleri hem de toplumsal iş bölümü, defterdeki kayıtlar ışığında değerlendirilmiştir.

Pazar köyü, demografik olarak 91 hane ve yaklaşık 455 kişilik nüfusuyla orta ölçekli bir kırsal yerleşimdir. Coğrafi konum itibarıyla Gediz'e yakın, tarım ve hayvancılığa uygun arazi koşullarına sahip bir bölgededir. Karşılaştırma yapılan Şaphane köyü 61 hane ve yaklaşık 305 nüfusuyla benzer bir yapıya sahiptir; Muhipler köyü ise 100 hane ve yaklaşık 500 kişilik nüfusuyla bu ölçekteki kırsal yerleşimlerin karakteristiğini taşır. Üç köyün de benzer coğrafi çevrelerde yer alması, üretim biçimleri ve toplumsal yapı açısından karşılaştırma yapmayı anlamlı kılmaktadır.

Literatürde Şaphane ve Muhipler köylerine dair yapılan Temettuat çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, Pazar köyünün üretim ve gelir yapısı bakımından hem benzerlikler hem de dikkat çekici farklar taşıdığı görülmektedir. Örneğin Şaphane köyünde hayvancılık faaliyetleri Pazar köyüne kıyasla daha belirgin bir yere sahipken, Muhipler köyünde zanaatkârlık faaliyetleri daha sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışma, daha önce detaylı şekilde incelenmemiş bir köy üzerine özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Bu çalışma, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı çok yönlü bir araştırma tasarımıyla yürütülmüştür. Araştırmanın temel veri kaynağını, Osmanlı Devleti tarafından 1845 yılında düzenlenmiş olan 7897 numaralı Temettuat Defteri oluşturmaktadır. Defterde yer alan hane kayıtları, üretim biçimleri, hayvan varlıkları, gelir kalemleri ve vergi tutarları sistematik biçimde taranmış ve sınıflandırılmıştır.

Veriler öncelikle içerik analizine tabi tutulmuş, ardından bu içerikler konu başlıklarına göre kategorize edilmiştir. Her konu alt başlıklar altında tablo ve grafiklerle görselleştirilmiş, yüzdelik dağılımlar hesaplanarak açıklayıcı yorumlarla desteklenmiştir.

Ayrıca çalışma alanına benzer sosyal ve ekonomik yapıya sahip Şaphane ve Muhipler köylerine dair yapılmış Temettuat araştırmaları ile karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Bu karşılaştırma sayesinde hem bölgesel farklılıklar hem de Osmanlı taşrasının ortak dinamikleri daha açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Bu yönüyle çalışma, mikro tarihsel bir bağlamda Temettuat defterlerinin kullanımı açısından örnek teşkil etmekte ve arşiv temelli analizi tarih yazımına sunduğu katkıyı göstermeyi amaçlamaktadır.

Pazar Köyünün Coğrafi Konumu, Tarihsel Gelişimi ve Nüfus Yapısı

Kütahya, Ege ve İç Anadolu bölgeleri arasında geçiş konumunda yer alan bir il olup tarih boyunca hem coğrafi hem de kültürel çeşitliliğiyle dikkat çekmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti döneminde önemli bir ticaret merkezi hâline gelen şehir, bu döneme ait birçok esere ev sahipliği yapmaktadır. Hıdırlık Mescidi, Yoncalı Hamamı gibi yapılar bu mimari mirasın öne çıkan örneklerindendir (Kolay, 2022: 176).

Osmanlı Devleti'nin idari yapısına, Germiyanogulları Beyliği aracılığıyla çeyiz olarak katılan Kütahya, Hüdavendigar vilayet sistemine dâhil edilmiş ve sancak merkezi olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Vilayet merkezinin Bursa'ya taşınması sonrasında da ticaret ve el sanatları bakımından canlılığını korumuştur (Ortaylı, 2000: 53).

Osmanlı Dönemi'nde Gediz kazasına bağlı olan Pazar köyü, bir süre Simav'a bağlanmış, 1990 yılında ise Kütahya'ya bağlı müstakil bir ilçe statüsü kazanmıştır. Dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahip olan Pazarlar ilçesi, iklim şartlarının elverişliliği sayesinde özellikle tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Vişne, kiraz ve elma gibi meyve üretimi ile birlikte tahıl ürünleri ön plandadır. Aynı zamanda geleneksel el sanatları –özellikle dokuma ve deri işçiliği– bölgenin kültürel sürekliliğini sağlayan önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır (Kütahya Valiliği, 2024).

Osmanlı Dönemi'ne ait nüfus verileri, büyük ölçüde Tahrir ve Temettuat defterleri gibi arşiv belgeleri aracılığıyla günümüze ulaşmaktadır. Tahrir defterleri temel olarak vergi mükelleflerini kayıt altına alma amacı taşırken, Tanzimat sonrası dönemde tutulan Temettuat defterleri, ekonomik verilerin yanı sıra nüfusa dair daha ayrıntılı bilgiler sunması açısından önemlidir.

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri incelendiğinde, yerleşim yerinde toplam 91 hanenin kayıtlı olduğu görülmektedir. Ancak, defterde bireysel nüfus sayıları belirtilmediğinden doğrudan bir nüfus verisi elde etmek mümkün değildir. Buna karşın, Osmanlı demografisi üzerine çalışan Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalçık gibi tarihçilerin önerdiği yöntemler doğrultusunda bir hanede ortalama beş kişinin yaşadığı kabul edildiğinde, köyün tahmini nüfusu yaklaşık 455 kişi olarak öngörülebilir (Barkan, 2010: 12; İnalçık, 2001: 62).

Pazar köyünde 91 hanenin kayıtlı olması ve tahmini nüfusun 455 kişi civarında hesaplanması, onu benzer ölçekteki köylerle karşılaştırılabilir kılmaktadır. Nitekim Şaphane köyü 61 hane ve yaklaşık 305 kişilik nüfusuyla daha küçük bir yerleşim yapısına sahipken, Muhipler köyü 103 hane ve yaklaşık 500 kişilik tahmini nüfusuyla daha büyük bir kırsal topluluk görünümündedir (Baykara Taşkaya, 2013: 238; Değirmenci, 2021: 345; Acar, 2025: 6).

Pazar Köyü Temettuat Defterinde Kimlik, Statü ve Meslek Profili

Temettuat defterleri, yalnızca ekonomik vergi kayıtlarını değil, aynı zamanda toplumsal yapının katmanlarını da yansıtan önemli arşiv belgeleridir. Bu belgelerde yer alan hane numaraları, reis isimleri, ünvanlar ve meslekler, dönemin demografik ve kültürel kodlarını çözümleme açısından kıymetli veriler sunar.

Hane Reislerine Dair İsimlendirme Pratikleri

Temettuat defterleri, yalnızca ekonomik verileri değil, aynı zamanda toplumsal yapıya ilişkin önemli ipuçlarını da barındırmaktadır. Bu defterlerde her bir hane reisinin ismi açık biçimde kaydedilirken babalarının isimleri ve aileye aidiyeti belirten lakaplarla birlikte verilmiştir. Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri incelendiğinde, hane reislerinin adlarının klasik Osmanlı adlandırma geleneğine uygun biçimde düzenlendiği görülmektedir. Bu kayıtlar sayesinde, köyde hangi isimlerin yaygın olduğu ve isim verme uygulamalarının sosyal, dini ya da kültürel referanslarla nasıl şekillendiği analiz edilebilmektedir. Aynı

zamanda, defterde yer alan adlandırma biçimi sayesinde köyün demografik yapısı kadar, bireyler arası aidiyet ilişkileri de izlenebilmektedir. Aşağıda, bu isimlerin frekans ve oranlarına dair veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Pazar Köyü Hane Reislerine Ait İsimler

	İsim	Frekans	Yüzdelik Dağılım (%)
1	Ahmed	35	% 8,2
2	Mehmed	33	% 7,7
3	Mustafa	26	% 6,1
4	Hüseyin	113	% 26,5
5	Hasan	16	% 3,7
6	Osman	21	% 4,9
7	Ali	72	% 16,9
8	İbrahim	22	%5,2
9	Yusuf	14	% 3,3
10	Halil	35	% 8,2
11	Abdullah	15	% 3,5
12	Süleyman	13	% 3,0
13	Ömer	12	%2,8

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri’nde kayıtlı hane reislerinin isim tercihleri, Osmanlı taşrasında yaygın olan dini ve geleneksel adlandırma pratiklerini yansıtmaktadır. En sık karşılaşılan isim “Hüseyin” olup, 113 kez tekrarlanmıştır. Bunu sırasıyla “Ali” (72), “Ahmed” (35) ve “Halil” (35) gibi isimler izlemektedir.

Bireyler çoğunlukla “Hüseyin bin İbrahim” gibi baba adlarıyla birlikte kaydedilmiş olup, “bin” (oğlu) ifadesiyle kurulan kimlikler ataerkil bir toplumsal yapının izlerini taşımaktadır. “Osman bin Osman” veya “Hacı Halil oğlu Halil bin Halil” gibi aile içinde isim tekrarının yaygınlığı da baba isminin kimlik belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Anadolu coğrafyasına ait benzer çalışmalarda (Demir, 2012) da şahısların oğluyla ya da torunuyla aynı ismi taşıdıkları yaygın olarak görülmektedir. Çocuğa dedesinin veya babasının isminin verilmesi günümüzde de hâlen yaşayan bir gelenektir. Baba isminin çocuğa verilmesi genellikle çocuğu doğmadan ölen babalarla ilgili bir uygulama gibi görünmekle birlikte kişilerin yaşarken dahi çocuklarına kendi isimlerini verdikleri olmuştur.

Bazı kayıtlarda ise kardeşlik ilişkisine vurgu yapılmakta, “Merkûmun karındaşı Halil bin Osman” gibi ifadeler hem bireysel kimliği hem de mülkiyet ilişkilerindeki ailevi bağları yansıtmaktadır.

Kadınlara dair doğrudan bir adlandırma ise yalnızca bir örnekte dolaylı olarak karşımıza çıkmaktadır: “Meryemoğlu Yusuf” ifadesi, soybağı yoluyla bir kadının isminin Temettuat kaydına yansıdığı nadir örneklerden biridir. Bu durum, dönemin toplumsal cinsiyet yapısını ve kayıt sistemindeki erkek merkezliliği gözler önüne sermektedir.

Pazar, Şaphane ve Muhipler köylerine ait Temettuat verileri karşılaştırıldığında, isimlendirme pratiklerinin tümünde İslami gelenekle uyumlu bir biçimde seyrettiği görülmektedir. Pazar köyünde en sık karşılaşılan isimler “Hüseyin”, “Ali”, “Ahmed” ve “Halil” iken, Şaphane köyünde “Mehmet”, “Halil”, “İbrahim” ve “Süleyman” öne çıkmıştır. Muhipler köyünde ise en çok tercih edilen isimler “Mustafa”, “Ali”, “Mehmet” ve “Halil” daha belirgin biçimde kullanılmaktadır (Baykara Taşkaya, 2013: 239-240; Değirmenci, 2021: 346; Acar, 2025).

Her üç köyde de yoğunlukla tercih edilen bu adlar, İslami ve tarihi figürlere dayanan adlandırma geleneğinin taşrada da güçlü biçimde sürdüğünü ve dini kimliğin adlandırma yoluyla görünür kılındığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu yerleşimlerin ortak dini referans sistemine dayanan aidiyet biçimleri ve kültürel benzerliği dikkat çekmektedir. Bu benzerlikler, söz konusu köylerin demografik yapılarını sadece nüfus sayılarıyla değil, toplumsal değer aktarımı ve geleneksel isimlendirme pratikleri üzerinden de

benzeştirmeyi mümkün kılmaktadır.

Lakap ve Ünvan Kullanımı Üzerinden Sosyal Statü Kurgusu

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri'nde yer alan kayıtlar, yalnızca hane sahiplerinin ekonomik durumunu değil, aynı zamanda onların toplumsal kimliklerine dair çeşitli göstergeleri de içermektedir. Defterde görülen ünvanlar, baba adları ve meslekler; bireylerin sınıfsal konumlarını, dini veya askerî aidiyetlerini ve üretim sürecindeki rollerini anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Tablo 2. Pazar Köyü Hane Reislerine Ait Ünvan ve Lakaplar

Hane Ünvanları	Hane Ünvanları	Hane Ünvanları
[İ]smail Ahmedoğlu	Haytaoğlu	Kuru Ahmedoğlu
Akkaşoğlu	İmamoğlu	Küçük Hüseyinoğlu
Ateşcioğlu	Kalaycı Salih	Mehmed Eminoğlu
Atmacaoğlu	Kara Hüseyinoğlu	Meryemoğlu
Bektaşoğlu	Karabacakoğlu	Molla Ahmedoğlu
Çakıroğlu	Karakaşoğlu	Molla Hüseyinoğlu
Çataloğlu	Karakoçoğlu	Molla Osmanoğlu
Çeçikcioğlu	Karaoğlanoğlu	Sağıroğlu
Çırçioğlu	Karaoğlu	Serdaroğlu
Çolakoğlu	Karataşlıoğlu	Şahincioğlu
Dedeoğlu	Kayısoğlu	Şevşeroğlu
Deli Hüseyinoğlu	Kaynaroğlu	Taşcioğlu
Deli Yusufioğlu	Kefirlioğlu	Temürcioğlu
Delioğlanoğlu	Kıratlıoğlu	Torunoğlu
Durmuşoğlu	Kırlıoğlu	Veyisoğlu
Emir Ahmedoğlu	Koca Ahmedoğlu	Yetim Alioğlu
Hacı Haliloğlu	Koca Haliloğlu	Yumukoğlu
Hacı Hasanoğlu	Kocaali	Yüncüoğlu
Hacı Hüseyinoğlu	Körme[med]oğlu,	Yüzbaşıoğlu
Hacı Mehmedoğlu	Köşküncüoğlu	Zeynaloğlu
Hacı Yusufioğlu	Kuloğlu	Zaimoğlu
Hasanlaroğlu	Kurdoğlu	

Tablo 2'de görüldüğü üzere, bazı ünvanlar doğrudan mensubiyet bildirir niteliktedir. Örneğin “Mollaoğlu” ve “İmamoğlu” ilmiyeye; “Serdaroğlu” ve “Yüzbaşıoğlu” ise askerî sınıfa mensup aileleri işaret etmektedir. Yerel halk arasında “şevşer” kelimesinin “kesilmiş kumaş” anlamında kullanılması, defterde geçen “Şevşeroğlu” ünvanının terzilik ya da kumaş ticaretiyle uğraşan bir atayı yansıttığı yönünde yorumlanabilir. Bu tür ünvanlar, yalnızca mesleki geçmişe değil, aynı zamanda zanaat temelli sosyal hafızaya da ışık tutmaktadır.

Hane kayıtlarında soyadı işlevi gören lakapların yanı sıra, doğrudan toplumsal statüyü belirten ünvanlara da yer verilmiştir. “Ağa”, “Çavuş”, “Efendi” ve “Halife” gibi ifadeler, yalnızca ekonomik değil, sosyal hiyerarşi açısından da anlamlı göstergelerdir. Ayrıca “muhtar”, “çiftçi”, “piyade”, “nabant” gibi meslek ünvanlarının da bu katmanlaşma içerisinde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca “talebe-i ulûm” olarak kaydedilen bireylerin bazı vergilerden muaf tutulduğu örnekler, Osmanlı taşrasında eğitimle meşgul olan bireylerin imtiyazlı konumunu göstermektedir.

Pazar, Şaphane ve Muhipler köyleri karşılaştırıldığında, hane reislerine ait ünvan ve lakapların kullanımında dikkat çekici benzerlikler göze çarpmaktadır. Özellikle “Halife”, “Molla” ve “Hacı” gibi dini kimlik temelli

unvanlar, her üç köyde de yaygın bir şekilde bulunmaktadır. Yine “Çavuş”, “Süvari”, “Emin” ve “Ağa” gibi askerî ve idari unvanlar sınırlı sayıda da olsa ortak kullanılan ünvanlardandır. Bu da Osmanlı taşrasında dinî, askerî veya idari görev üstlenmiş bireylerin statülerinin haneye yansıtıldığını göstermektedir. Öte yandan, “Deli”, “Topal”, “Küçük”, “Kara” gibi lakaplar fiziksel ya da karakteristik özelliklere dayalı ayırt edici nitelikler taşıyıp kişisel kimlikleri tanımlamada işlevsellik göstermektedir. Bu tür lakaplar, Muhipler ve Pazar köylerinde yaygın biçimde kaydedilmiş, Şaphane’de ise özellikle hane reislerinin adlarıyla birlikte verilmiştir. Ayrıca “oğlu” takısı taşıyan “Hüseyinoğlu”, “Bekiroğlu”, “Süleymanoğlu” gibi soy temelli lakaplar her üç köyde de yaygın olup, akrabalık bağlarını ve soyadının bir ön biçimini ortaya koymaktadır. Bu lakaplar aracılığıyla sülale aidiyeti, toplumsal kimliğin inşasında önemli bir unsur hâline gelmiş ve köy belleğinde süreklilik kazanmıştır (Baykara Taşkaya, 2013: 240; Değirmenci, 2021: 346-348; Acar, 2025).

Meslek Temelli Ekonomik ve Toplumsal Yapılanma

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri incelendiğinde, ekonomik yapının büyük ölçüde tarıma dayandığı açıkça görülmektedir. Sanayi ve zanaat faaliyetleri ise sınırlı bir çerçevede varlık göstermektedir. Defterde yalnızca bir “nalbant” kaydına rastlanması bu faaliyetlerin dar bir kapsamda yürütüldüğünü gösterse de “Kasapoğlu”, “Kalaycıoğlu”, “Demircioğlu (Temürcioğlu)”, “Yüncü” gibi ünvanlar, köyde temel ihtiyaçlara dönük zanaatkârlığın sürdüğüne işaret etmektedir. Bu mesleklerin çoğu hayvancılıkla doğrudan ilişkili olup, üretim-tüketim döngüsündeki tamamlayıcı iş kollarına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, ticaretin gelişmemiş olması zanaatkârlığın da daha çok köy içi ihtiyaca dayalı olarak yürütüldüğünü düşündürmektedir.

Üretim süreçlerinin doğrudan bir parçası olmayan meslekler de defterde yer almaktadır. “İmam”, “müezzin”, “talebe” ve “molla” gibi dini görevliler, kırsal Osmanlı topluluklarında eğitim ve dini hizmetlerin varlığını gösterirken; “süvari”, “sekban” ve “hademe” gibi askerî ünvanlara sahip bireyler, yerel güvenlik ve devlet temsiline işaret etmektedir. Bu gruplar, devletin hem dini hem de askerî teşkilatının taşradaki izdüşümleri olarak değerlendirilebilir.

Temettuat Defteri yalnızca üretken bireyleri değil, üretim dışında kalanları da belgelemektedir. “Yaşlı”, “yetim”, “sağır-dilsiz” gibi ifadelerle kaydedilen bireylerin çoğunlukla vergi dışı tutulduğu görülmektedir. Kadın ve çocuklar doğrudan kayıtlara geçmemekle birlikte, dönemin üretim düzeni dikkate alındığında, ev içi tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde onların da aktif rol oynadığı bilinmektedir. Bu yönüyle defter, yalnızca ekonomik yapı değil, aynı zamanda taşra toplumunun toplumsal iş bölümüne dair de zengin veriler sunmaktadır.

Tablo 3. Meslek Dağılımı

Meslekler	Meslek Dağılımı	Yüzdelik Oran
1. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler		
A. Bağımsız Küçük Üreticiler		
a. Çiftçi	85	% 77,3
B. Tarım işçileri		
a. İrgat	8	% 7,2
b. Hizmetkâr, Çoban vs.	7	% 6,3
2. Sanayi ve Ticaretle Uğraşanlar		
a. Nalband,	1	% 0,9
b. Demirci, Kalaycı, Kasap, Yüncü	4	% 3,6
3. Üretimle ilgili Olmayanlar		
A. Görevliler		
a. İmam, Müezzin ve Talebe	2	% 1,8
b. Süvari, Sekban ve Hademe	1	% 0,9

B. Yaşlı, Çocuk, Kadın ve Engelliler	2	% 1,82
Toplam	110	

Tablo ve grafik verileri birlikte değerlendirildiğinde, Pazar köyündeki ekonomik yapının açık biçimde tarım merkezli olduğu görülmektedir. Hanelerin %77,3'ü çiftçilikle, %13,5'i ise tarım işçiliğiyle (ırgatlık, çobanlık) uğraşmaktadır. Böylece tarımsal faaliyetlerin toplam mesleki dağılım içindeki payı %90'a ulaşmaktadır. Sanayi ve ticaretle uğraşanların oranı yalnızca %4,5 ile sınırlı kalırken; dinî görevliler ve kamu hizmetinde bulunanlar %1,8'lik küçük bir azınlığı temsil etmektedir. Kadınlar, çocuklar ve üretim dışı bireyler ise %1,8 oranıyla kayıtlarda yer bulmuştur. Bu dağılım, köydeki üretim faaliyetlerinin hem tarımsal hem toplumsal açıdan nasıl yapılandığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Pazar, Muhipler ve Şaphane köylerine ait Temettuat kayıtları incelendiğinde, meslek temelli unvan ve lakap kullanımının köyler arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Üç köyde de bireylerin ekonomik faaliyetlerine dayalı olarak şekillenmiş benzer lakaplar tespit edilmiştir. Örneğin Pazar köyünde geçen doğrudan üretim ya da zanaat temelli mesleklerle ilişkili “Demircioğlu”, “Terzioğlu”, “Kalaycioğlu”, “Kasapoğlu” ve “Yüncüoğlu” gibi unvanlara karşılık Muhipler köyünde de “Demircioğlu Halil”, “Terzioğlu,” gibi benzer adlandırmalar vardır. Muhipler köyünde dokumacılıkla uğraşan “Çulha esnafı” geniş bir hane grubunu kapsamakta ve bu meslek ailevi düzeyde yaygınlık göstermektedir. Buna karşın Şaphane köyünde “Değirmenci” gibi meslek temelli ortak lakap bulunmakla birlikte defterde çoban, değirmenci, sucu, yoğurtçu gibi kırsal yaşamla ilişkili mesleklerin doğrudan meslek hanesinde belirtildiği görülmektedir (Baykara Taşkaya, 2013: 241; Değirmenci, 2021: 348-349; Acar, 2025).

Bu bağlamda, meslekle ilişkili lakaplar açısından en zengin ve sistematik yapının Pazar köyüne ait olduğu söylenebilir. Muhipler köyü ise çeşitlilik bakımından dikkat çekmekle birlikte, mesleklerin aile ismine dönüşme düzeyi Pazar kadar gelişmiş değildir. Şaphane köyü ise daha sade ve işlevsel bir kayıt tarzı benimseyerek, unvanlaşmış lakaplar yerine yalnızca mesleki sınıflandırmalara yer vermiştir. Bu farklılıklar, köylerin ekonomik örgütlenmesindeki öncelikler kadar, unvanlaşma kültüründeki yerel yaklaşımları da yansıtmaktadır.

Pazar Köyü'nde Üretim Faaliyetleri: Ziraat ve Hayvancılığa Dayalı Ekonomi

Osmanlı taşrasında ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık temellidir. Merkezi yapının, geniş coğrafyada doğrudan vergi tahsilini sürdürebilmesindeki zorluklar; tımar, iltizam, malikâne ve emanet gibi alternatif yönetim ve tahsilat modellerinin gelişmesini zorunlu kılmıştır. Bu modeller arasında özellikle tımar sistemi hem üretimin devamlılığı hem de taşranın merkezle entegrasyonu açısından temel bir yapı teşkil etmiştir (Köprülü, 1972: 181; Saydam, 2021: 403). Selçuklu iktâ modelinin Osmanlı bürokrasisine uyarlanmış biçimi olan tımar sistemi, devlete ait toprakların belirli hizmet karşılığında sipahilere tahsisini ve bu sayede tarımsal üretim üzerinden vergi toplanmasını esas alır (Kazıcı, 2019: 76).

19. yüzyılda Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Osmanlı maliyesinde yapısal reformlara gidilmiş, gelir-gider dengesinin denetlenebilirliği ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen Temettuat defterleri, bölgesel düzeydeki ekonomik faaliyetin sistemli biçimde kaydedilmesini amaçlamıştır. Bu yapı içerisinde tarım arazileri, üretim türüne ve mülkiyet statüsüne göre farklı kategorilere ayrılmış ve bu ayırım, vergi uygulamalarına doğrudan yansımıştır (Akgündüz, 1990: 139). Mezru tarlalar (ekili topraklar), bahçeler, bostanlar ve özel ürün alanları, farklı oran ve adlarla vergilendirilmiştir.

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri incelendiğinde, köy gelirlerinin büyük ölçüde zirai üretim ve hayvancılıktan elde edildiği görülmektedir. Ürün türleri, hayvan varlığı ve bunlardan alınan vergiler ayrıntılı olarak kaydedilmiş; bu sayede yerel ekonominin genel karakteri, üretim şekilleri ve vergi yükünün dağılımı hakkında önemli ipuçları sunulmuştur. Bu veriler, Pazar Köyü'nde tarım ve hayvancılığa dayalı üretim ekonomisinin nasıl şekillendiğine ve söz konusu üretimin, merkezi vergi sistemine nasıl yansıdığına dair bütüncül bir bakış sunmaktadır.

Ürün Temelli Tarım Ekonomisi ve Vergilendirme Yapısı

Osmanlı vergi sisteminde tarımsal üretimden alınan vergiler genel olarak “öşür” adı altında toplanmış ve Tanzimat sonrasında bu vergi oranı standartlaştırılarak 1/10 (onda bir) seviyesine sabitlenmiştir. (Kazıcı, 2019: 132). Ancak bu vergi oranı, ürünün türüne, kullanım amacına ve üretim şekline göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin bostan ürünleri —kavun, karpuz, salatalık vs.— hanenin kendi tüketimi için üretilmişse vergiden muaf tutulmuş, ticari amaçla üretildiğinde ise vergiye tabi kılınmıştır. Ayrıca bostan vergisi mahsulün olgunlaşmasını takiben tahsil edilerek bu işlem genellikle “Rûz-ı Kasım” (kasım günü) adı verilen tarihte gerçekleştirilmiştir (Özcan, 2003: 36).

Aşağıdaki tabloda 7897 numaralı Temettuat Defteri’nde Pazar köyüne ait zirai alan türleri, bu alanların büyüklükleri ve elde edilen gelirler birlikte gösterilmiştir.

Tablo 4. Zirai Alanlar ve Elde Edilen Gelirler

Adı	Dönüm	Guruş	Yüzdelik Oran
Mezru Tarla	4,018	65,013	% 93,1
Bostan	135	4,683	% 6,7
Afyon	3	150	% 0,2

Tabloya göre Pazar köyünden toplam 4.018 dönüm mezru tarladan 65.013 guruş vergi toplandığı, 135 dönüm bostandan 4.683 guruş ve 3 dönüm afyon tarlasından ise 150 guruş gelir elde edildiği görülmektedir. Bu veriler, tarımsal üretimin esas kaynağının mezru tarlalar olduğunu ve vergi gelirinin %93,1’inin buradan sağlandığını ortaya koymaktadır. Bostan ürünlerinin %6,7’lik payı, küçük ölçekli ancak yaygın sebze üretimini yansıtırken, yalnızca %0,2’lik afyon geliri bu ürünün sınırlı üretildiğine işaret etmektedir.

Pazar, Şaphane ve Muhipler köylerine ait Temettuat kayıtları, her üç yerleşimde de tarımsal üretimin merkezinde mezru tarlaların yer aldığını göstermektedir. Pazar köyünde toplam 4.018 dönüm mezru tarla ile %93,1’lik vergi geliri bu alanlardan sağlanırken, Şaphane’de 1.892 dönüm mezru tarla bulunmaktadır ve bu alanlardan 61 hane geçimini sağlamaktadır. Muhipler köyünde ise 2.061 dönüm mezru tarla yer almakta ve bu alan köydeki toplam tarım arazisinin %93,25’ini oluşturmaktadır. Bu veriler, her üç köyde de tarımsal faaliyetlerin omurgasını mezru tarlaların oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Baykara Taşkaya, 2013: 244; Değirmenci, 2021: 351; Acar, 2025).

Ancak arazi kullanımındaki çeşitlilik bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, Pazar köyünde bostan alanları 135 dönüm olup %6,7 oranında vergi gelirine sahiptir. Bu durum sebze üretiminin sınırlı ama ekonomik açıdan önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Şaphane köyünde ise 110 dönüm susam tarlası, 54 dönüm ekin tarlası öne çıkmakta, ayrıca 272,4 kuruş gibi yüksek verim sağlayan salamura(a) üretimi dikkat çekmektedir. Muhipler köyünde ise bostan alanları 58 dönüm olup mezru tarlalardan sonra en çok kullanılan ikinci tarla türüdür. Ayrıca fasulye, soğan, kök boya, afyon gibi daha çeşitli ürünlerin yetiştirildiği küçük alanlar da kayıt altına alınmıştır (Baykara Taşkaya, 2013: 244; Değirmenci, 2021: 351; Acar, 2025).

Özetle, her üç köyde de temel tarım modeli benzerlik gösterse de, Pazar köyü verimliliği yüksek mezru tarla odaklı üretimi ve sınırlı ama ekonomik katkı sağlayan bostanlarıyla, Şaphane salamura(a) ve ekin üretimiyle, Muhipler ise ürün çeşitliliği ve çok yönlü arazi kullanımıyla öne çıkmaktadır. Bu farklılıklar, köylerin doğal koşulları, üretim tercihi ve tüketim alışkanlıkları doğrultusunda şekillenen özgün ekonomik profillerini yansıtmaktadır.

Osmanlı taşrasında birey ve hane temelli vergi tespitine dayanan Temettuat defterleri, yalnızca gelir tespiti amacıyla değil, üretim biçimleri ve yerel ekonomik çeşitlilik hakkında ayrıntılı bilgi sunan çok yönlü kaynaklardır. Temettuat defterlerinde “bağ”, “şıra”, “bostan”, “fevâkih” (meyve), “pamuk”, “harir” (ipek), “giyah” (yeşillik/ot), “odun” gibi çeşitli ürün türlerinden elde edilen vergilerin ayrı ayrı kaydedilmiş olması, yerel ekonomideki üretim çeşitliliğini ve vergi sisteminin ayrıntılı işleyişini gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle defter, sadece ekonomik değil, aynı zamanda idari ve sosyal bağlamları içeren bir kayıt sistemi olarak

değerlendirilebilir.

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri, yalnızca hangi tarım ürünlerinin üretildiğini değil, bu ürünlerden sağlanan ekonomik getirilerin niteliğini de ortaya koymaktadır. Vergi kaydına alınan başlıca ürünler arasında hinta (buğday), şaîr (arpa), alaf (yulaf), burçak, nohut, üzüm ve bostan yer almaktadır. Bu ürünlerin vergilendirilmesinde kullanılan ölçü birimi ise büyük ölçüde “keyl” olarak belirtilmiştir. Ancak, bostan ürünlerinde herhangi bir ölçü birimi yer almamaktadır. Bu da bostan ürünlerinin tahıllara kıyasla farklı bir vergilendirme mantığına tabi tutulduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda 7897 numaralı Temettuat Defteri’nde adı geçen zirai ürünlerin birim ölçüleri ve elde edilen toplam vergi tutarları gösterilmiştir.

Tablo 5. Zirai Ürünlerin Gelir Dağılımı

Adı	Keyl	Guruş	Yüzdelik Oran
Hinta (Buğday)	711	5,337	% 31,8
Şaîr (Arpa)	387	1324	% 7,9
Burçak	102	356	% 2,1
Alaf(Yulaf)	237	750	% 4,4
Nohud	63	366	% 2,1
Üzüm	43	138	% 0,8
Rusûmât-ı Bostan	--	8480	% 50,6

Tablodaki verilere göre en yüksek vergi geliri, 8.480 guruş (%50,6) ile Rusûmât-ı Bostan kaleminden elde edilmiştir. Bu kalemi 5.337 guruş (%31,8) ile hinta (buğday) izlemektedir. Şaîr (arpa) ise %7,9’luk oranla üçüncü sıradadır. Diğer ürünlerin vergi payları ise oldukça düşüktür: alaf (yulaf) %4,4, burçak %2,1, nohut %2,1 ve üzüm %0,8 gibi oranlarla temsil edilmektedir.

Bu dağılım, Pazar köyünde tahıl üretiminin hâlâ ekonomik yapının omurgasını oluşturduğunu, ancak bostan üretiminin hem yaygınlık hem de ekonomik getiri açısından ciddi bir kaynak hâline geldiğini göstermektedir. Özellikle bostan vergisinin bu kadar yüksek paya sahip olması, yerel düzeydeki sebze ve meyve üretiminin ticari değer taşıdığını ve bu ürünlerin aile içi tüketimin ötesine geçerek pazarlarda yer bulmaya başladığını düşündürmektedir.

Keyl gibi hacim bazlı ölçü birimlerinin, kavun, karpuz ve salatalık gibi bostan ürünlerine uygulanmaması, Osmanlı vergi sisteminde ürünün fiziksel niteliğine göre ayrı değerlendirme yöntemlerinin geliştirildiğini göstermektedir. Özellikle mevsimsel ve çabuk bozulan ürünler için ölçü birimi yerine vergi değerlemesi doğrudan gelir üzerinden yapılmakta, böylece ürünün parasal karşılığı esas alınmaktadır. Bu bağlamda, Rusûmât-ı Bostan gibi özel vergi kalemleri, sadece vergi uygulamalarındaki çeşitliliği değil, aynı zamanda tarım ürünlerinin tüketim ve ticaret boyutlarını da anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Muhipler, Şaphane ve Pazar köylerine ait Temettuat kayıtları (Baykara Taşkaya, 2013: 244; Değirmenci, 2021: 351; Acar, 2025), Osmanlı taşrasında tarımsal üretimin yapısal farklılıklarını gözler önüne sermektedir. Her üç köyde de buğday üretimi ilk sırada yer almakta, tahıl ürünleri genel ekonomik yapının omurgasını oluşturmaktadır. Pazar köyünde buğdaydan elde edilen vergi, toplam tahıl vergisinin %31,8’sine tekabül ederken, bostan ürünlerinden sağlanan verginin %50,6 gibi yüksek bir paya ulaşması, yerleşimde sebze ve meyve üretiminin ciddi bir ekonomik kaynak hâline geldiğini göstermektedir. Muhipler köyünde toplam elde edilen ürünlerin %63’ü buğdaya aittir. Şaphane köyünde ise toplam tahıl üretiminin %71,4’ü buğdaydan oluşmaktadır. Bu veriler karşılaştırıldığında, Pazar köyünde bostan ve benzeri ürünlerin ekonomik değeri ön plana çıkarken, Muhipler ve Şaphane’de klasik tahıl tarımı ağırlığını korumaktadır. Bu farklılaşma, köylerin coğrafi, iklimsel ve pazara erişim koşullarıyla birlikte düşünüldüğünde taşradaki üretim yapısının farklılığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Her üç köyde de arpa ve yulaf gibi yemlik tahılların üretimi dikkat çekmektedir. Pazar köyünde arpa vergisi %8,9, yulaf vergisi ise %5 gibi sınırlı oranlarda kalmıştır. Muhipler köyünde arpa %24, yulaf ise %9 paya

sahiptir. Şaphane’de ise arpa üretiminden alınan vergi %11,1, yulaftan ise %7,5 oranında gerçekleşmiştir. Bu veriler de yine, Pazar köyünün bostan ve sebze-meyve üretimine ağırlık verdiğini, buna karşılık Şaphane ve Muhipler köylerinin hayvan yemine yönelik üretimde daha yoğunlaştığını göstermektedir.

Bununla birlikte, Muhipler köyünde üretimi yapılan fasulye ve soğan gibi ürünlerin, Pazar ve Şaphane köyü kayıtlarında yer almaması veya açık şekilde belirtilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum, Muhipler’de sebze üretiminin hane düzeyinde yaygınlık kazandığını göstermektedir. Öte yandan, Şaphane’de kayıt altına alınan melas (şeker pancarı türevi) üretimi, bu köyde farklı bir tarımsal uzmanlaşmanın izlerine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Pazar köyünde bostan ve sebze-meyve üretiminin ekonomik getirisi diğer köylerin önüne geçerek belirgin bir ticari yön kazanmışken, Şaphane ve Muhipler köylerinde gerçekleşen üretim büyük ölçüde tahıl, yem bitkileri ve temel gıda ürünleri etrafında şekillenmektedir. Bu durum, Pazar köyünün iklimsel avantajlar, toprak verimliliği ya da pazara yakınlık gibi unsurlar sayesinde tarımsal üretimde farklılaştığını göstermektedir.

Zirai Gelir Dağılımı: Hane Bazlı Kazanç Analizi

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri, zirai üretimden elde edilen gelirlerin haneye göre dağılımını ortaya koyarak köy içindeki ekonomik farklılıkların analizine olanak tanımaktadır. Aşağıdaki tabloda, zirai faaliyetlerden en yüksek kazancı sağlayan on hanenin ekili arazi miktarları ve bu arazilerden elde ettikleri toplam gelirler yer almaktadır.

Tablo 6. Zirai Alanlardan En Yüksek Gelir Elde Eden Haneler

Hane	Zirai Gelir / Guruş			Dönüm	Toplam Zirai Gelir Bedeli / Guruş
	Mezru tarla	Bostan	Afyon		2670
64	2585	85	-	132	2577
13	2467,5	109,5	-	57	2577
75	2100	90	-	97	2190
49	1885	65	-	73	1950
15	1845	77,5	-	10	1922
52	1860	45	-	56	1905
21	1765	65	-	47	1830
73	1611	90	-	94	1701
2	1537	63	-	82	1600
79	1336	80	-	73	1566

Tablo 6’daki verilere göre, en yüksek geliri elde eden hane toplam 2.670 guruş ile öne çıkmaktadır. Bu hanenin kazancı büyük ölçüde mezru tarla üretimine dayanmakta, bostan ya da afyon gibi ürünlerden gelir elde edilmemektedir. Listenin genelinde mezru tarlaların baskınlığı dikkat çekmekte, bu durum zirai gelirlerin ağırlıklı olarak temel tahıl üretiminden sağlandığını göstermektedir.

İlginç bir biçimde, en yüksek kazancı sağlayan bu on hanelik grupta afyon üretimi yapan hiçbir hane bulunmamaktadır. Bu durum, afyonun üretim izni gerektiren özel ve sınırlı bir ürün olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca coğrafi ya da toprak özelliklerinin de bu tercihte etkili olduğu düşünülebilir.

Bostan üretimi ise bazı hanelerde destekleyici gelir unsuru olarak öne çıksa da hiçbir hanede ana kazanç kaynağı hâline gelmemiştir. Örneğin 13 numaralı hanede 109,5 dönüm mezru tarla ve 57 dönüm bostan kaydı bulunmakta ancak toplam gelir yine mezru tarladan elde edilmektedir. Bu da bostan üretiminin büyük ölçekli değil, çoğunlukla aile tüketimini veya yerel pazarı hedefleyen bir faaliyet olduğunu düşündürmektedir.

Dikkat çeken bir başka unsur, yüksek gelir elde eden hanelerin genel olarak geniş arazi varlığına sahip olmalarıdır. Ancak dönüm sayısı ile gelir arasında doğrudan bir doğrusal ilişki bulunmamaktadır. Örneğin 73 numaralı hane 90 dönüm araziye sahip olmasına rağmen daha düşük gelir kaydetmiştir. Bu durum, toprağın

verimliliği, ekilen ürün türü ve işgücü kapasitesi gibi üretkenlik faktörlerinin gelir düzeyi üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu tablo üretim çeşitliliği ve haneler arası ekonomik farkları gözler önüne sererken aynı zamanda köy içindeki tarımsal sermaye birikimi ve üretim hiyerarşisinin nasıl şekillendiğine dair önemli veriler sunmaktadır.¹

Hayvancılık Faaliyetlerinin Genel Dağılımı ve Tür Bazlı İnceleme

Rusûmât-ı Ağnam adı altında toplanan ve hayvanlardan alınan vergiler, Osmanlı maliye sisteminde detaylı ve işlevsel bir yapıya sahiptir. Bu hayvanlar genellikle toprağın işlenmesi, gübre sağlanması, süt temini ve besicilik gibi alanlarda kullanıldığından, üretim sürecinin doğrudan unsurları arasında yer almaktadır. Küçükbaş hayvancılığa dair koyun, keçi ve benzeri sürüler üzerinden alınan vergiler de hane ekonomisinin hayvan varlığına göre şekillendiğini göstermektedir (Köprülü, 2018: 93)

Hayvanlar sadece üretim ve ulaşım araçları değil, aynı zamanda toplumsal statü göstergeleridir. “Sağmal” ifadesiyle belirtilen inek ve keçiler, süt verimliliği açısından ayrı değerlendirilmiş olup bu da kadın emeğinin dâhil olduğu ev içi üretim ve beslenme sistemini yansıtmaktadır. Ayrıca bazı hane reislerinin “Yüncüoğlu” gibi lakaplara sahip olması, küçükbaş hayvancılığın yalnızca et ve süt değil, yün ve kıl üretimi yönüyle de bölge ekonomisine katkı sunduğunu göstermektedir.

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri, tarımsal üretimle iç içe geçmiş bir hayvancılık faaliyetini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bölgedeki ekonomik yaşamın önemli bir parçası olan hayvan yetiştiriciliği, yalnızca üretim gücünü değil aynı zamanda vergi politikalarını ve toplumsal yapının işleyişini de doğrudan etkilemiştir.

Aşağıdaki tablo verileri, Pazar köyünde hayvancılığın hem zirai üretimi destekleyici bir unsur hem de müstakil bir ekonomik faaliyet alanı olarak önemini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Pazarlar Köyü Hayvan Sayımı ve Kategorik Dağılımı

Hayvan adı	Adedi	Yüzdelik Oran
Öküz	142	%16,5
İnek	110	%12,7
Malak	39	%4,5
Camış	64	%7,4
Katır	5	%0,5
Merkep	73	%8,4
Keçi	81	%9,4
Oğlak	51	%5,9
Kuzu	17	%1,9
Bargir (Beygir)	3	%0,3
Tosun	32	%3,7
Dana	24	%2,7
Siğır	5	%0,5
Düve	6	%0,7
Ganem	22	%2,5
Kovan	16	%1,8
Kısrak	13	%1,5
Buzağı	140	%16,2

¹ Pazar köyüne ait zirai gelir dağılımı verileri yalnızca en yüksek geliri elde eden on hane üzerinden derlenmiştir. Buna karşın Şaphane ve Muhipler köylerine ilişkin veriler tüm haneleri kapsamakta, bu durum karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmasını metodolojik açıdan sınırlamaktadır. Bu nedenle, üç köy arasında doğrudan bir karşılaştırmaya gidilmemiştir.

Sıpa	16	%1,8
Esb (At)	1	%0,1

Defterde kayıtlı hayvan türleri incelendiğinde, büyükbaş hayvancılığın köyde oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle 142 adetle öne çıkan öküzler, tarla işlerinde kullanılan temel güç kaynağı olarak neredeyse her hanede yer almaktadır. Bu durum, Pazar köyünün tarımsal üretim süreçlerinde geleneksel yöntemleri sürdürdüğüne işaret etmektedir. Benzer şekilde, 140 buzağı ve 110 inek ile birlikte büyükbaş hayvan oranı %66'ya ulaşmaktadır.

Küçükbaş hayvanlar ise toplam hayvan varlığının yaklaşık %20'sini oluşturmakta ve bu grubu keçi, oğlak, kuzu ve koyun gibi türler temsil etmektedir. Kalan %14'lük oran ise at, eşek, deve gibi ulaşım/taşıma odaklı türler ile sayısı az da olsa vergiye konu olmuş kovan bazı arıcılık faaliyetlerini kapsamaktadır.

Defterde ayrıca binek ve yük hayvanları da ayrıntılı biçimde sınıflandırılmıştır. 73 merkep (eşek), 5 katır, 13 kısra ve yalnızca 1 esb (at) kaydı, taşımacılığın köy ölçeğinde hayvansal güce dayandığını ortaya koymaktadır. Özellikle atların azlığına karşın katır ve merkeplerin sayıca öne çıkması, taşımacılık faaliyetlerinin kısa mesafeli ve içe dönük bir karaktere sahip olduğunu düşündürmektedir.

Kovanlardan alınan Resm-i Kovan vergisi, arıcılıktan elde edilen gelirin bir parçası olarak kayda geçmiştir. Pazar köyünde 16 adet kovanla temsil edilen bu faaliyet, bölgedeki küçük ölçekli ama işlevsel üretim yapısının bir göstergesidir.

Muhipler, Şaphane ve Pazar köylerine ait Temettuat defterlerinde yer alan hayvancılık verileri, kırsal ekonominin çeşitlenme biçimlerini ve yerel üretim önceliklerini ortaya koymaktadır. Büyükbaş hayvan varlığı bakımından Pazar köyü 393 adetle öne çıkmakta, bu sayı toplam hayvan varlığının yaklaşık %66'sını oluşturmaktadır. Muhipler'de 283, Şaphane'de ise 179 büyükbaş hayvan kaydı bulunmaktadır. Ancak Şaphane'de hanelerin %70'inden fazlasında büyükbaş hayvan beslenmesi, bu türün köy geneline yayılmış olduğunu göstermektedir. Küçükbaş hayvancılıkta ise Muhipler köyü 601 adet ile öndedir. Bu sayı sadece beş hane tarafından yetiştirildiğinden, yüksek hacimli bir üretim tarzı dikkat çekmektedir. Şaphane'de ise 255 küçükbaş hayvan bulunmaktadır ve bu tür hanelerin %86,8'ine yayılmış durumdadır. Pazar köyünde küçükbaş hayvan oranı yaklaşık %20 civarındadır. Binek ve yük hayvanları açısından Muhipler'de 316 adetlik varlık söz konusudur. Şaphane'de bu sayı 180 olup en çok tercih edilen hayvan öküzdür. Dağlık arazide tarım için daha elverişli olan bu hayvan, düşük beslenme maliyetiyle dikkat çekmektedir. Pazar köyünde ise 92 adet binek ve yük hayvanı (özellikle merkep ve katır) ile daha sınırlı bir varlık görülmektedir. Arıcılık faaliyetlerinde ise Şaphane 27 kovanla ilk sırada yer almakta ve 348 kuruşluk gelirle dikkat çekmektedir. Bu hanelerin %44'ü arıcılıkla meşguldür. Pazar köyünde ise 16 adet kovan mevcuttur. Muhipler'de ise bir haneye ait 8 arı kovanı olduğu ve bunlardan ortalama 55 kuruş kazanç elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu veriler, köylerin doğal koşulları, ihtiyaçları ve üretim tercihlerine göre şekillenen hayvancılık yapısını anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Hayvancılıktan Elde Edilen Gelirin Hanelere Göre Dağılımı

Hayvancılık, Osmanlı taşrasında yalnızca tarımsal üretimi destekleyen yardımcı bir faaliyet değil, aynı zamanda doğrudan ekonomik getiri sağlayan bağımsız bir geçim kaynağı olmuştur. Temettuat defterlerinde hayvan türlerine göre gelir kalemlerinin hane düzeyinde ayrıntılı biçimde kaydedilmiş olması, hayvancılıktan sağlanan gelirlerin hanelere göre dağılımı, köyün iç ekonomik yapısını ve üretim kapasitesini anlamak açısından önemli bir veri kümesi oluşturmaktadır. Aşağıdaki tablo, Pazar köyüne ait hayvancılık faaliyetlerinden en yüksek geliri elde eden hanelerin dağılımını sunmaktadır.

Tablo 8. Hayvancılıktan En Yüksek Gelir Elde Eden Haneler

Hane	Gelir Elde Edilen Hayvanlar /Guruş								Toplam Gelir/Guruş
	Sağmal inek	Sağmal camış	Sağmal keçi	Boz keçi	Malak	Kısarak	Ganem	Buzağı	
64	30	-	60	-	100	50	-	15	255
13	60	105	60	-	-	-	-	20	245
4	60	100	-	-	-	-	-	-	160
11	60	100	-	-	-	-	-	-	160
18	60	-	12	-	-	-	49	32,5	153,5
20	-	100	-	-	-	-	-	47,5	147,5
24	60	-	60	-	-	-	-	27	147
21	30	100	-	-	-	-	-	-	130
73	-	-	120	-	-	-	-	-	120
2	-	100	-	-	-	-	-	-	100

Tablo verilerine göre, 64 numaralı hane, toplam 255 guruş ile hayvancılıktan en yüksek geliri sağlayan hanedir. Bu kazancın önemli bir bölümü “sağmal inek” ve “buzağı” gelirlerinden oluşmakta, ayrıca “kısarak” üzerinden elde edilen kazanç da hane içinde taşımacılık faaliyetlerinin ekonomik katkısını göstermektedir.

Diğer hanelerde de süt verimliliği dikkat çekmektedir. Bu durum, hayvancılığın yalnızca hayvan sayısı ile değil, aynı zamanda hayvanın üretkenliğiyle —örneğin sağmal oluşuyla— doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Hayvancılıktan elde edilen gelirin hanelere göre dağılımına dair yapılacak karşılaştırmalı değerlendirme, her üç köy için benzer veri temelli bir analiz gerektirmektedir. Ancak bu çalışmada Pazar köyüne ait yalnızca en yüksek gelire sahip on haneye dair veriler yer alacağından. Bu durum, köy içindeki toplam hayvancılık gelirinin genel yapısını yansıtmakta yetersiz kalmakta ve sağlıklı bir karşılaştırma yapılmasını engellemektedir. Dolayısıyla, bu başlık altında Şaphane ve Muhipler köyleriyle kıyaslamaya elverişli bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Vergi-i Mahsusa Uygulamaları ve Hane Bazlı Gelir Farklılıkları

Osmanlı maliyesinde Vergi-i Mahsusa, belirli bir gelir kaynağı veya mala dayalı olarak yıllık bazda tahsil edilen önemli bir vergi kalemidir. Tanzimat öncesi dönemde bu vergi özellikle olağanüstü koşullarda —savaşlar, doğal afetler veya merkezi bütçe açıkları gibi durumlarda— artırılarak alınmış ve yerel yöneticilere uygulama esnekliği tanınmıştır. Ancak bu esneklik zamanla keyfiliğe ve vergi adaletsizliğine yol açmış, bazı bölgelerde halk üzerinde ağır yükler oluşturmuştur (Şahin, 2020: 54-72).

1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı’yla birlikte bu vergi sisteminde reformlara gidilmiş; reayanın gelir düzeyi dikkate alınarak vergi tahakkukunun daha sistematik ve merkezi denetime açık bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan Temettuat defterleri, hane düzeyinde gelirlerin ve vergilerin ayrıntılı olarak kayıt altına alınmasını sağlamış ve böylece vergilendirme sisteminin rasyonelleştirilmesi amaçlanmıştır.

Pazar köyüne ait 7897 numaralı Temettuat Defteri’nde, “sene-i sâbıkada vergi-i mahsûsasına vermiş olduğu” gibi ifadeler, bu verginin defterin tüm kayıtlarında yer aldığını ve tahsilatın yıllık esasla gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı zamanda defterde geçen “A’şâr ve Rusûmât” ifadeleri, Vergi-i Mahsusa’nın yalnızca nakdî gelir değil, aynı zamanda tarım ve hayvancılığa dayalı aynî vergi türleriyle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki tabloda, yıllık toplam geliri en yüksek on haneye ait vergi-i mahsusa tutarları yer almakta olup, bu veriler gelir–vergi ilişkisine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Tablo 9. Yıllık Geliri En Yüksek Haneler ve Gelir Dağılımı

Hane	Yıllık Toplam Gelir/Guruş	Vergi-i Mahsusa /Guruş
6	1039	660
68	6925	512
2	2331	512
79	2220	512
16	1922	430
83	1566	420
77	1821	420
41	1691	400
51	2010	400
72	1856	380

Tabloda dikkat çeken husus, gelire vergi arasında sabit bir oranın olmamasıdır. Örneğin 6 numaralı hanenin 1.039 guruş geliri için 660 guruşluk vergi ödemesi dikkat çekerken, 68 numaralı hanenin 6.925 guruşluk geliri karşısında yalnızca 512 guruş vergi ödemesi, vergi yükünün doğrudan gelire endeksli olmadığını göstermektedir.

Bu farklılık, verginin yalnızca gelir düzeyine değil; aynı zamanda gelirin kaynağına, ürün türüne, hane içi yapıya ve olası muafiyet durumlarına göre değişkenlik gösterdiğine işaret etmektedir. Özellikle hayvancılığa dayalı gelirlerde veya taşımacılıkla ilişkili kazançlarda, vergi matrahının daha düşük hesaplandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı hanelerin köy idaresinde görev almış bireyler olması (örneğin muhtar, imam ya da talebe-i ulûm gibi) durumunda, vergi indirimi veya muafiyeti söz konusu olmuş olabilir.

Sonuç olarak, Vergi-i Mahsusa uygulaması yalnızca vergi oranları üzerinden değil, toplumsal yapı, meslekî aidiyet ve üretim tipi gibi değişkenler üzerinden de okunmalıdır. Bu da Temettuat defterlerini yalnızca mali belge değil, Osmanlı taşrasında gelir adaleti uygulamalarını analiz etmeye imkân tanıyan bir sosyal tarih kaynağı haline getirmektedir.

Karşılaştırmalı olarak Şaphane ve Muhipler köylerinde de benzer vergi çeşitliliği gözlemlense de, gelir–vergi oranlarındaki farklılıklar Pazar köyüne kıyasla daha az çarpıcıdır. Özellikle Muhipler köyünde vergi uygulamaları daha dengeli seyredirken, Şaphane’de bazı hanelerin yüksek gelirlerine rağmen düşük vergi ödemesi dikkat çekmektedir (Baykara Taşkaya, 2013; Değirmenci, 2021; Acar, 2025). Bu da söz konusu köylerdeki vergi uygulamalarında yerel yöneticilerin etkisi, gelir türleri ya da potansiyel muafiyetler gibi unsurların değişkenlik gösterebileceğini düşündürmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, 1845 tarihli Temettuat Defteri aracılığıyla Kütahya Sancağı’na bağlı Gediz Kazası’nın Pazar köyünün ekonomik ve toplumsal yapısını ayrıntılı biçimde incelemiştir. Elde edilen veriler, Tanzimat sonrası vergi reformlarının taşra ekonomisinde yarattığı dönüşümleri, üretim biçimlerini ve toplumsal yapının vergilendirmeye etkisini anlamamıza katkı sunmuştur. Mikro tarihçilik yaklaşımıyla yürütülen analizde, köydeki üretim kalemleri, gelir kaynakları, toplumsal statü göstergeleri ve vergilendirme pratikleri bütüncül bir şekilde ele alınmıştır.

Pazar köyüne dair elde edilen veriler, dönemin Osmanlı taşrasında tarım ve hayvancılıkla şekillenen klasik üretim modelini yansıtmaktadır. En çok gelir elde edilen ürünler arasında buğday, arpa gibi tahıllar öne çıkarken, bostan ürünleri hem yaygınlık hem de vergi katkısı açısından dikkat çekmiştir. Bu da Pazar köyünün bostan ürünlerinden elde edilen gelir gibi özgün ekonomik dinamikler taşıdığını göstermiştir. Hayvancılıkta ise büyükbaş hayvanlar başı çekmiş; özellikle öküz ve inek gibi tarımda kullanılan hayvanların yoğunluğu tarımsal üretimle iç içe geçmiş bir yaşam tarzını yansıtmaktadır. Aynı şekilde arıcılık ve küçükbaş hayvancılık da kırsal gelir yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Köy halkının sosyal profili, meslek ve lakaplar üzerinden çeşitlilik göstermekte; özellikle zanaatkarlık, taşımacılık ve kadın emeğine dayalı üretim alanları, toplumsal

organizasyonun çok yönlü doğasını ortaya koymaktadır.

Vergi-i Mahsusa uygulamaları, gelirle vergi arasında sabit bir oran olmadığını; hane yapısı, üretim türü ve toplumsal statü gibi etkenlerin vergi matrahını etkilediğini ortaya koymuştur. Özellikle gelir-vergi oranlarının sabit olmaması, hem vergi politikalarının hem de yerel uygulamaların çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Bu da Temettuat defterlerini sadece mali belgeler olarak değil, aynı zamanda Osmanlı taşrasında gelir dağılımı, üretim ilişkileri ve toplumsal yapı üzerine önemli veriler sunan sosyal tarih kaynakları olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Karşılaştırmalı analizlerde Şaphane ve Muhipler köyleri ile Pazar köyü arasında dikkat çekici benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Bu karşılaştırmalar, Temettuat defterlerinin yalnızca bir köyün değil, bölgesel ölçekli tarihsel dinamiklerin anlaşılmasında da önemli bir kaynak sunduğunu göstermektedir.

Genel olarak bu çalışma, arşiv belgelerine dayalı analizlerin, Osmanlı taşrasının iktisadi ve toplumsal yapısını çözümlemede ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda benzer çalışmalar için yöntemsel ve içeriksel bir örnek teşkil etmektedir.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi defterleri Temettuat defterleri (ML. VRD. TMT. d.) Numara: 789.

Araştırma Eserler

- Acar, İ. (2025). 1845 (H. 1261) Tarihli 7897 Numaralı Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazasına Bağlı Pazar Karyesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı. [Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. Gümüşhane.
- Akgündüz, A. (1990). Kanunnameler. İstanbul: Fey Vakfı.
- Akkuş, Y. (2017). “Osmanlı Maliyesi Literatüründe Ihmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi’ Defterlerinden Vergü-yi Mahsusaya Geçiş”. Tarih Dergisi, (65), 29–62.
- Barkan, Ö. (2010). “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. Journal of Turkology, 10, 1–26.
- Baykara Taşkaya, A. (2013). “1844 Tarihli Temettuat Kayıtlarına Göre Kütahya Sancağına Bağlı Şaphane Köyünün Sosyal Ekonomik Yapısı”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (35), 235-251.
- Değirmenci, K. (2021). “1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Gediz Kazası Muhipler Köyünün Sosyal Ve Ekonomik Yapısı”. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (52), 343-366.
- Demir, A. (2012). “Zile Kazasında Şahıs Adları”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(21), 61-75.
- Genç, Y. İ., Mutaş, A., Küçük, M., Satar, S. & Karaca, İ. (2010). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Rehberi. İstanbul: BOA Genel Müdürlüğü Osmanlı Daire Başkanlığı.
- Karamursal, Z. (1989). Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. H. (2000). Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Toplum. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2019). Osmanlı’da Vergi Sistemi. İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Kolay, A. (2022). “Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Kütahya Şehrinin Gelişim Süreci”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 73, 171–184.
- Köprülü, M. F. (1972). Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu. Ankara: Atay Kültür Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2018). Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri. Ankara: Alfa Yayıncılık.
- Ocak, A. Y. (1998). Hıdırellez. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 17, ss. 313–315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000). Tanzimat Devri’nde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840–1880). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özcan, A. Haz. (2003). Kanunname-i Ali Osman. İstanbul: Kitabevi.
- Şahin, A. (2020). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Vergü-yi Mahsusa Uygulamaları”. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 54–72.
- Şener, A. (1990). Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1994). Türk İktisat Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşkın, O. (2019). XIX. yüzyılda Darende Kazası ve Köyleri, Ankara: Akademisyen Kitabevi.

